

Yläsatakuntalaisten murteiden äännehistoria.

PERTTI VIRTARANTA: Länsiyläsatakuntalaisten murteiden äännehistoria. I. Konsonantit. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 230. osa. Helsinki 1946. 396 s.

V. 1942 esittelin Virittäjän lukijoille Eeva Lindénin Kaakkois-Hämeen murteiden äännehistorian I osan. Kun nyt on ilmestynyt tässä esiteltävä teos yläsatakuntalaisten murteiden alalta, ovat laajan hämäläismurteiston molemmat siivet tulleet perusaineksiltaan varsin pätevästi käsitellyiksi. Tämä ei ole tapahtunut liian aikaisin. Virtaranta toteaa kirjansa 7. sivulla asian, jonka valitettavasti tiedämme liiankin todeksi: vanha murre on kaikkialla nopeasti häviämässä. Murteentutkijan on tarkemmin kuin milloinkaan ennen käännyttävä vain ikänsä paikallaan pysyneiden vanhusten puoleen. Ylä-Satakunnan rintapitäjissä vanhan murteen kannattajia on enää vain muutama. Tekijän sanat: »Se kuva, joka murteesta saadaan muutaman vuosikymmenen kuluttua, on jo epäilemättä tässä esitettävästä jossakin määrin poikkeava» ovat nähdäkseni aivan liian varovaiseen muotoon puetut, ja ne pitävät tehostettuina paikkansa muualakin maassamme kuin Ylä-Satakunnassa. Muuttumista on tosin tapahtunut kuluneinakin vuosikymmeninä, mutta edessämme olevan muuttumisen tekee murteentutkijan kannalta murheelliseksi se tosiasia, että sen

pääaiheuttajana ei enää ole paikoillaan pysyvän maalaisyhteisön oman elämäntahdin käyte eikä edes se uusimman siirtolaisuutemme kaikkialle maahamme kylvämä kaakkoismurteinen hapatus, jonka voisimme olemukseltaan rinnastaa entisten aikojen murresekoitusten aiheuttajiin, vaan »vanhan murteen» hävittää kansastamme positiivista suhtautumista edellyttävä voima, kirjallisuuden kieli, yleiskieli, josta Paavo Tikkanen sanoi sata vuotta takaperin, että »se on jotaki elävätä, rientävätä ja vapaata, Suomalainen kirja-kieli ei ole sen vuoksi Pipliä-suomea, ei Savon, ei Karjalan, ei Satakunnan suomea, se on jotaki nimetöntä, se on vaan Suomea taikka sen pitäsi niin olla.»

Allekirjoittanut, jonka nuorten vuosien mieliajatuksia oli keskeisten hämäläismurteiden tutkiminen, kotiseututunteeseen pohjautuva tehtävä, jonka muut tehtävät kuitenkin ovat riistäneet käden ulottuvilta, tulee haikein mielin kysyneeksi, näinkö erään kantamurteistomme ydinosan, »perihämäläisten murteiden» (ks. Virittäjä 1933 217—218), on jäätävä perusteellista selvitystä vaille. Kysyy tietysti nuorelta tutkijanalulta eräänlaista itsensä kieltämistä ja sisua tänä »uusien» virtausten aikana käydä käsiksi muka perin sovinnaiseen teemaan, äännehistorialliseen monografiaan, ja siksi kai olemme jääneet vaille savolais- ja kaakkoismurteidenkin kokoavia tutkimuksia, vaikka pystyviä miehiä olisi kyllä ollut (Hakulinen, Rytkönen, Nirvi, Ruoppila, Hämäläinen, Inkilä-vainaja!). Lehtori Lauri Lounelalta odotamme vielä vakaasti Kainuun vanhan murrekannan kuvausta. Sen, että äännehistoriallisen työn suorittaminen on kieli-tieteilijäksi valmistautuvalle erinomainen — sanoisin kernaasti: paras — koulu, jota tänäkään päivänä ei sovi halveksia, ovat viimeksi kuluneen vuosikymmenen aikana teossa todistaneet Itköset, Postit, Lindéuit, Turuset — ja nyt Virtaranta.

Virtarannan teos on painava sekä konkreettisesti että kuvallisessa merkityksessä. Se on kooltaan suuri ja se on varsin laittamattomasti tutkittu ja kirjoitettu — ei niin, ettei tarkastajan silmä siinä havaitsisi eräitä pikkua puutteita, mutta kuitenkin kokonaisuutena ajatellen.

*

Ensin muutama sana teoksen koosta. »Länsiyläsatakuntalaisien murteiden äännehistoria I» on laajin minkään itämerensuomalaisen kielen yksityisen murteen tai murreryhmän konsonantiston historiasta kirjoitettu esitys, mikä tähän mennessä on julkaistu (vain Tunkelon yli 500-sivuinen esitys koko vepsän kielen konsonantistosta voittaa sen). Herää itsestään kysymys, onko tekijä keinotekoisesti tai sanonnan puutteellisen hallinnan vuoksi paisuttanut teoksensa liiallisiin mittasuhteisiin. Niin ei näytä olevan asianlaita. Vain poikkeustapauksissa, kuten esim. s. 179, olen pannut merkille rivitilan tuhlausta tai, kuten esim. ss. 127, 128, 193, esitetyksi sellaista, minkä olisi hyvin voinut jättää aiheeseen heikosti liittyvänä pois. Teoksen laajuuteen ovat yleensä olleet vaikuttamassa hyväksyttävät syyt.

Ensiksikin on todettava, että Virtarannan murrealue on laaja: länsiyläsatakuntalaisiin murteisiin on luettu Tyrvään, Kiikan, Kiikoisten,

Karkun, Suoniemen, Mouhijärven, Suodenniemen, Lavian, Hämeenkyrön, Viljakkalan, Ikaalisten, Jämijärven, Kankaanpään, Parkanon, Kihniön, Karvian ja Hongonjoen pitäjien murteet. Vaikka selviä paikallisia erikoispiirteitäkin tuon osaksi hyvin väkirikkaan alueen murteissa on, ovat ne sittenkin niin yhtenäiset, ettei näytä mahdolliselta minkään osan lohkaiseminen niistä erilleen samalla vaarantamatta tutkimuksen orgaanista eheyttä ja sen tuloksia. Pikemmin voi huomauttaa siitä, että tämä murteisto ei erikoisen selvästi eroa naapureistaan muualla kuin pohjoisessa ja lounaassa. Siksiäpä Virtaranta ei ole voinutkaan välttyä käsittelemästä myös kaikkien alueensa länsipuolella puhuttujen murteiden ennestään hyvin pintapuolisesti tunnettuja äännesuhteita, ja tämän lisäksi hänen on täytynyt ahkeraan pistäytyä itäistenkin naapurimurteiden puolelle aina Ruoveden, Oriveden, Kangasalan ja Lempäälän etäisyyteen saakka, joskus kauemmaksikin. Hänen teoksestaan saa siten varsin täydellisen kuvan koko sen laajan alueen murteista, joka jää aikaisemmin tutkittujen eteläpohjalaisten ja alasatakuntalaisten murteiden välille. Suurin osa Satakunnan maakunnan murteita on nyt äännehistoriallisesti selvitetty.

Virtarannan keräämä ja teokseensa sisällyttämä aines on myös osaltansa lisännyt kirjan sivulukua, mutta tavalla, jota on pidettävä asiallisena. Vain lauseopillisista murrettutkimuksista olemme tähän mennessä tottuneet löytämään sillä tavoin elävää, tyyristelemätöntä murreaineistoa kuin tästä teoksesta vastaamme tuleva, ja tämä toteamus on mitä ilahduttavin nykyisenä vanhan murteen häviämisen aikana. Kielemme tutkimukselle jokainen sivu, jonka täyttää sentapainen tarkasti ja pieteetillä muistiin merkitty murreaines kuin Virtarannan keräämä, on arvoltaan korvaamaton. Saa sen vaikutelman, että tekijä on merkinnyt muistiin kaiken kuulemansa — kaikkea silti teokseensa suloimatta. Kansan jokapäiväisen elämän eri puolet iloineen ja huolineen kuultavat läpi kaikkialta. Tuskin tulee ajatelleeksi, että tutkijalla on myös täytynyt olla tiukka kyselyohjelma, joka on taannut sen, ettei mitään tärkeätä ole jäänyt huomioon ottamatta. Päinvastoin voi muutamassa kohdassa kaivata juuri tämmöistä »kaavamaisista» ainesta (esim. s. 147 partiivityyppiä *ehtöta, korköta*, myös anal. *velitä* Kih, s. 190 tietoja asuista *ihra* ja *läja*, s. 268 esimerkkejä *ht:n* säilymisestä verbijohdannaisissa, s. 385 esimerkkejä *-n:n* redusoitumisesta *s:-n* edellä). Esitetyllä tavalla kerättyyn aineistoon on tietysti pujahtanut myös sinänsä mielenkiintoisia todisteita vanhan murteen alkaneesta häviämiskehityksestä. Esim. s. 179 tapaa kansan vanhuksen suusta merkittyinä sanat *henkinen tajunta*, joista edellinen on n. 100 vuoden ikäinen, jälkimmäinen puolta nuorempi kirjallinen uudissepitelmä. S. 183 on peräti uudenaikainen lause: *ko he huallostä luva hakkē (huallostä 'kansanhuoltolautakunnan toimistosta')*. Tämmöisten mukanaolosta ei ole mitään haittaa, ellei niitä käytetä esimerkkeinä muka kantasuomalaisen muodon (ei tyypin!) edustuksesta. Sellaiset aivan nuoret tulokkaat kuin s. 82 olevat *sähkö* sanan astevaihteluesimerkit (sana vuodelta 1845), s. 373 olevan *esines* (sana vuodelta 1842), s. 364 oleva *lühüssulku* ja s. 142 oleva *tietellinen mies* eivät tietysti muuta kuin tyyppeinä kuvasta sitä äänneilmiötä, jota valaisemaan ne on asetettu.

Virtaranta ei ole tyytynyt käyttämään vain itse alueelta ja sen naapuristosta keräämäänsä aineistoa, hän on tarkistanut ja täydentänyt sitä myös muiden keräämistä kokoelmista ja kirjoittamista tutkielmista saamallaan lisillä. Korvaamattomana etuna voidaan pitää sitä, että hän on voinut puhutusta nykymurteesta muistiinpantua aineistoa täydentää erittäin runsailla vanhempien lähteiden tarjoamalla merkinnöillä ja tiedonannoilla. Kaikkien kiellemme murteiden tutkijat eivät ole tässä suhteessa yhtä suotuisassa asemassa kuin Virtaranta. Muistettakoon, että Ylä-Satakunnan alueelta ovat olleet kotoisin mm. 1600-luvun kirjailijat Kollanius, Pacchalenius ja Ika-lensis sekä 1700-luvun kynämiehet Lizelius ja Tuomas Ragvaldinpoika ja että Virtarannan tutkimasta murteistosta ovat 1800-luvun puolivälissä ja jälkipuoliskolla tehneet havaintoja mm. Yrjö Koskinen, Antero Varelius, Heikki Ojansuu sekä eräät kansanrunouden kerääjät kuten B. A. Paldani, Nestor Järvinen, J. A. Hahnsso y.m. Vanhaa asiakirjanimistöä — alkaen Kallialan (Tyrvään) keskiaikaisista kirkontileistä — on niinkään ollut runsaasti tarjolla ja sitä on huolellisesti käytetty tutkimuksen hyväksi. Jos tarkastaja voi jostakin harvasta kohdasta todeta pienen epätarkkuuden tai jos hän voi sinne tänne lisätä jonkin huomaamansa pikku tiedon (esim. s. 152 voisi mon. genetiivityyppiä *Suodenniemi* täydentää kaakkoisessa naapuristossa Saarioisten käräjillä 1507 merkityllä *teden risti*, ks. HAUSEN Bidr. I 183; s. 48 olisi vain suullisesti saatua tietoa »Onnimannin» runossa Punkalaitumella esiintyvistä sanatyypistä *ripuke: ripukesta* myös voinut täydentää alueen muista pitäjistä muistiinpannuilla esimerkeillä, joita on SKVR X:ssä n:oiden 1517—1531 välillä; s. 349 *n*-loppuisesta latiiivista puhuessaan tekijä ei ole muistanut, että Nestor Järvinen on v. 1853 merkinnyt Mouhijärveltä säkeitä »Kana hyp-päs sian *työn*», »K. h. emännän *työn*» (jne.), niin tämä ei merkitse tekijä olisi erittäin tunnollisesti käyttänyt hyväkseen tarjolla olevia lähteitä. Mutta kaikki aines — tullakseen huomioonotetuksi ja kriittisesti seulotuksi — vaatii tilansa tutkimuksen sivuilta, sitä ei hevin voi jättää arkistoihin ja muistiinpanovihkoihin teoksen lukijan hyväntahtoisen uskon ja sokean luottamuksen varaan.

*

Kun äännehistoriallisia monografioita on kirjoitettu itämerensuomalaisesta kielipiiristä jo useita, on eräänlainen kaavamaisuuden vaara aina vaanimassa uutta yrittäjää, saattaisipa sitä pitää asiaan kuuluvanakin, ellei Virtaranta teoksellaan olisi osoittamassa, että kaavamaisuuden tunnun voi rajoittaa erittäin vähiin, tosiasiallisesti aivan näennäiseksi. Hän on teoksensa jäsentelyssä antanut kielihistorialliselle näkökohdalle ratkaisevamman merkityksen kuin äänneiden foneettiselle luokittelulle saaden siten historiallisesti yhteenkuuluvat ilmiöt, sellaiset kuin esim. konsonanttien geminoitumisen, eri klusiilien radikaalisen ja suffiksaalisen astevaihtelun tapaukset y.m. pysytetyiksi koossa entistä paremmin. Myös on vanhempien desendenttisten murretutkimustemme tärkeänä pitämä myöhäiskantasuomen säilyttäminen jäsentelyn poikkeuksettomana lähtökoh-

tana, joka ei ole sallinut minkään siihen kuulumattoman käsittelyä kaavan puitteissa, saanut tässä tutkimuksessa väistyä sen luonnollisen tosiasian tieltä, että myös sellainen murteen piirissä esiintyvä tai aikojen kuluessa esiintynyt äänneaines, jolle ei ole sijaa kovin puutteellisesti tuntemassamme kantasuomen kaavassa, kuuluu murteen äännehistorian piiriin ja on siis tutkimuksessa huomioon otettava. Virtarannan teoksessa on kymmeniä sivuja, joille ei olisi ollut itsenäistä paikkaa vanhojen desendenttien äännehistorioidemme kaavassa (esim. heti alussa ss. 17—26), mutta joiden pois jääminen olisi merkinnyt valitettavan aukon syntymistä murteen äännekehityksen kuvaan. Edelleen vähentää kaavamaisuuden tuntua se Virtarannan noudattama periaate, että esitysaineiston valinnassa ja käsittelyssä vanhastaan tuttu ja monille murteille yhteinen on kuitattu aivan lyhyellä maininnalla ja siten tavallaan suljettu kaavan ulkopuolelle, kun taas poikkeuksenomaisiin ja varsinkin reliktinluonteisiin tapauksiin on kiinnitetty runsaasti huomiota ja niiden valaisemiseksi on pantu liikkeelle monipuolinen vertailuaineisto ja tutkijan valpas kriittisyys. Vanhojen puitteiden särkemistä merkitsee tavallaan myös se, että yhtenäinen katsaus yläsatakuntalaisten murteiden tärkeimpiin äänneopillisiin piirteisiin, keskinäisiin suhteisiin sekä niiden ja naapurimurteiden välisiin eroavuuksiin on jätetty myöhemmin valmistuvan vokaaliston esityksen loppuun, joten lukija voi aikanaan punnita tällöisen yleiskatsauksen pätevyyttä valmiin tutkimuksen valossa. Tähän asti on ollut sääntönä, että murremonografian johdantona on esitetty teesejä, jotka ovat voineet selvitä tekijälle vasta sen tutkimuksen tuloksina, joka lukijalla on vielä edessä.

*

Virtarannan teos on myös enimmiltä yksityiskohdiltaan vakuuttava tieteellisen kyvyn näyte. Tekijä on pitänyt päämääränään tutkimiansa murteiden piirissä tapahtuneen äännekehityksen tarkkaa kuvausta ja siihen vaikuttaneiden syiden, mm. sellaisten kuin naapurimurteiden osuuden sekä foneettisten ja psykologisten tekijäin osoittamista. Kunkin muutoksen tapahtuma-ajan hän on pyrkinyt määrittelemään mahdollisimman luotettavasti, ja eriaikaisia lähdetietoja kriittisesti vertaillen hän on onnistunut siinä enimmäkseen erittäin hyvin.

Opettavaa on ollut todeta, miten laajallekin levinneet piirteet ovat saattaneet joskus vallata alueensa suhteellisen myöhään. Esim. näissä murteissa tavallinen nimityyppi *järventarvusta* (myös *järventaus*, *-tausta*, *-takusta*) esiintyy vielä isonjaon kartoissa 1700-luvun lopulla vain *taustatyypisenä*, ks. ss. 68—69. Sana *lampi* ja lukemattomat *lampi*-nimet esiintyvät alueella *lammi*-asuisina lukuunottamatta Ikaalisista pohjoiseen olevaa seutua, jossa tavataan *lampi*: *lammim*. Viimeksimainittua on pidetty savolaisuutena (KETTUNEN SM III B 154), mutta kun nämä nimet jo 1500-luvun puolivälin asiakirjoissa — siis ennen savolaisten uudisasukkaiden tuloa — esiintyvät *lampi*-loppuisina (esim. Jämij. *Kauralambi* 1552), on syytä päätellä, että murteen pääosassa samoin kuin muualla Länsi-Suomessa vallitseva *lammi* on suhteellisen myöhäistä heikon asteen yleis-

tymää (esim. Suodenniemen *Leppälampi* on vielä 1500-luvun aineistossa yhtä usein *lampi*- kuin *lammi*-loppuinen), joka on jättänyt vain Ikaalisten kulman valtauksensa ulkopuolelle, ks. ss. 134—136. Ja kolmannen esimerkin poimiakseni: loppuheittoinen inessiivi (*täs küläs*), jota nykyisin tavataan suurimmassa osassa aluetta, niin että vain Tyrvään—Suoniemen—Suodenniemen—Lavian alue on yksinomaan *küläsä*-kannalla kuten Ala-Satakunnan murre, on vasta n. 100 vuotta takaperin saapunut Ikaalisten seuduille, ks. ss. 227—228.

Toisaalta on mielenkiintoista nähdä, miten yleiseksi käyneen edustuksen lomasta joskus paljastuu vaivoihin havaittava vanhan kannan jäännös, relikti. Kaikkialta tuntemamme *jälkeilla* t. *jälkeella* tyyppin rinnalle Virtaranta asettaa sieltä täältä murteistostansa tapaamansa *jalkuella* (ks. ss. 166 167), joka saattaa ensinmainitun aivan uuteen valoon. Tärkeitä rudimenteja ovat myös esim. terminatiivit *vanhunnin* ~ *vanhūnin* (s. 168) sekä *ht*:lliset *jouhti*, *pähtain*, *pähtimet*, *kauvahta* 'Kauvatsa', *äehtä* 'Äetsä' ynnä eräät muut, joista tekijä antaa varteenotettavan selityksen s. 219 (olen aikoinani [Vir. 1925 85] arvellut, että Kauvatsan nimessä *ht* voisi olla alkuperäinen ja että siinä samoin kuin tämän tienoon *vikäððe* muodossa heikossa asteessa $hð > hð > ðð$, minkä jälkeen sekaantuminen toista alkuperää olevaan *ðð*:hen [$< ts$] olisi tarjoutunut luonnostaan; luovun selityksestäni, vaikka katsonkin, että *vikäððe* muodosta antamani selitys on oikea).

Radikaalisen astevaihtelun vokaalin ja *h*:n jälkeisen *ð*:n historian esityksessä (ss. 89—126), joka sivumennen sanoen on oivallinen näyte kii-tettävästä perinpohjaisuudesta ja huolellisuudesta, on muun ohella otettu pohdittavaksi mahdollisuus, että enää pääasiallisesti vain keskeisistä hämäläismurteista tuttu *l*-edustus olisi aikoinaan ollut levinneenä nykyistä tuntuvasti laajemmalle alueelle varsinkin Satakunnassa, ehkä muuallakin Länsi-Suomessa ja että sitä sen vuoksi on pidettävä iältään vanhempana, kuin aikaisemmin on oltu taipuvaisia otaksumaan. Vaikka hyvin monet seikat kehoittavat varovaisuuteen (pitäisin esim. *Palus* nimen, ks. s. 102, syrjässä tästä yhteydestä; en usko Pohjanmaalta esitettyjen *Salinkangas* nimien todistusvoimaan, vrt. myös IKOLA I 117, puhumattakaan sellaisesta kysymyksen laajenuksesta, joka nähtiin Virittäjässä 1946 226—230), ei mielestäni tunnu mahdolltomalta palauttaa kyseisen edustuksen alkua 1500-luvulle. Ajatuksensa, että ilmiö voisi olla keskiaikainen, Virtaranta esittää s. 107 varsin varovaisesti, ja varovaisuus on hänen sanonnalleen muutenkin ominaista, kun on kysymys olettamuksista, joiden todistamiseen ei ole olemassa riittävästi tosiasioita. Hän ei ylipäänsä ole ottanut ratkaistavaksensa sellaisia probleemoja, joiden lopulliseen selvittämiseen hänen murteistonsa omat ja lähinaapuriston varat eivät riitä. Joutuesaan kajoamaan kysymyksiin, joista aikaisemmassa tutkimuksessa on lausuttu eriäviä käsityksiä, hän selostaa eri mielipiteet korrektisti milloinkaan tekemättä suurta numeroa omasta kannanotostaan. Pingoittuneesta polemiikin etsinnästä hänen teoksessaan ei ole merkkiäkään.

Esitän seuraavassa sivujärjestystä seuraten joukon enimmäkseen toisarvoisia huomautuksia ja pikku täydennyksiä.

S. 24 on yhdyssanojen joukossa, joissa lainasanan *s*-alkuinen konsonanttiihtymä on sanansisäisenä säilynyt, mainittu *kivispīra*, *kivispīro*. Sanan etymologiasta ks. FUF XVI 223. Eri puolilta länsimurteista tunnetaan sellaisia kuin *lumishanķi*, *sīpispānķanen*, *tuohiskāppūrā*, *umpiskuljumi* ym. Myös Virtarannan mainitsema *plūijūspānnā* on aiheettomasti otettu tähän. Sanonta »Sanan sisässä *sk-* ja *st-* ovat olleet suojassa *sk-*, *st-* > *k-*, *t-* muutokselta» on väärä, kun ei ole kysymys ääntenmuutoksesta, vaan substitutiosta (vrt. samanlaiseen tapaukseen s. 92: » $\delta > > l > \delta > r$ »).

S. 58 alkava esitys radikaalisen astevaihtelun γ :n edustuksesta kärsii eri tapausten määrittelyjen, rajoitusten ja ryhmitysten epätasaisuudesta. Esim. lukija ei ole varma siitä, mihin perustuu 1. ja 5. kohdan ero, kun edellisestä sanotaan: » γ :tä edustaa kato a) kahden samanlaisen vokaalin välissä» ja »b) kahden erilaisen vokaalin välissä», jälkimmäisestä: » γ :tä edustaa *v*, *v* tai kato a) kahden samanlaisen vokaalin välissä» »b) kahden erilaisen vokaalin välissä». Pientä epäselvyyttä on eri kohtien alaryhmisäkin: johtolause edellyttää esim. katoa sellaisissa ryhmissä, joista ei esitetä yhtään katoesimerkkiä (*-uyu-*, *-üyü-*, *-ayo-*, *-eyo-*, *-auya-* ym.), tai päinvastoin johtolause ei edellytä katoa, vaikka esimerkit osoittaa sitä olevan (*-iyō-*, *-äyü-*, *-āyi-*, *-ōyi-*) jne. Toinen tässä yhteydessä riittävän selvää ilmaisua vaille jäänyt näkökohta on samassa vokaaliympäristössä vuoroin esiintyvä kato- ja siirtymä-ääne-edustus (tyyppi *ei nävü*, mutta *näüttä*), josta olen huomauttanut Vir. 1942 312. Tekijä on aivan oikein, mutta mielestäni liian sivumennen viitannut *v*:n siirtymä-äänteisyyteen sellaisissa tapauksissa kuin *ruvān*. Omalta kohdaltani olen ruvennut entistä yleisemmin käsittämään γ :n samoin kuin δ :nkin edustuksessa tavattavat eriaisteiset *v:t* ja *j:t* siirtymä-äänteiksi (myös esim. tyypeissä *suwun* [vrt. *suñkān* < < *suynkahan], *küvün* [vrt. *sūs*, *nüt*]).

Ss. 112—113 puheeksi otettu *vedäpperäinen* (näin Ojansuu Tyrväestä) *veläpperäinen*, *veräpperäinen* jne. 'leväperäinen' on monessa suhteessa mielenkiintoinen. Virtaranta arvelee, että kysymyksessä voisi olla sekamuodostuma *velä'* tai *verä'* + *leväperäinen*. Miten lienee? Ensimmäisessä länsisuomalaiseen aineistoon perustuvat vanhat sanakirjamme eivät tunne sanaa *leväperäinen*; sen olen pannut merkille vasta 1850:n tienoilta (esim. Suomettaresta 1847: 12 *leväperäisyys*, Europaeuksen sanakirjasta 1853 *levä-peräinen* 'vårdslös'). Virtarannan Siikaisista merkitsemä *leväpperäinen* lienee murteen perinnäisen ja myöhään opitun kirjakielisen sanan kontaminointuma. Näin ollen haluaisin kiinnittää erityistä huomiota myös Virtarannan tuntemiin *velepperäinen* Vi, Jämi, Par ~ *vereppeeräinen* Kar, joita vastaavat Florinuksen sanakirjan *Wedeperäisyys* 'Tarditas, Långsamhet, Die Langsamkeit' ja Gananderin *Wede peräinen*, *-sesti*, *syys*. Ganander näkee tässä *vetää* verbin johdannoksen, ja siihen viittannevat ensin mainitsemani yläsatakuntalaiset muodotkin (vrt. Renvall: *vedäperäinen*, Hele- niuksella myös *vetoperäinen* jne.). Entä, jos *vedeperäinen* edellyttää alkutyyppejä *vedekperäinen (*vedek: *veteyen) 'perässä vedettävä'? Ja voisiko *vedäperäinen* perustua fraasiin *vedäk perässä? Joka tapauksessa tässä on kysymys useita säikeitä sisältävästä punoksesta: Ganander mainitsee myös

asun *Ewät-perä* l. *Ewät peränen* 'owillig, trög, obenägen, motstörtig, refractarius, tardus', jota vastaa Kemellin *eväpperäsenä*, Canstrén taas tuntee asut *Welaperäinen* 'intermittens, efterläten, försumlig', *Welaperäisys*, jota vastaa Virtarannan Tyrvästä tuntema *velapperänen* (huom., että Tyrvää on nyk. *r*-aluetta).

S. 160 passiivin 1. infinitiivin muodoksi tulkittu *pyyttää* (Paldanin Ruovedeltä kirjoittamasta sadusta: kuningas antoi pyyttää isoja sotaherroja kalaasiin) on käsitettävä akt. 1. infinitiiviksi verbiä *pyyttää* 'kut-sua, haastaa (käräjiin)', jonka nykyisen leviämisalueen länsiraja kulkee juuri Ruoveden (täällä myös *haastaa*), Oriveden, Lempäälän ja Urjalan (täälläkin myös *haastaa*) kautta.

S. 172 alkaa mielenkiintoinen esitys murteen *»e*-loppuisista kollektiivisanoista». Lähes 30 vuotta takaperin (Vir. 1918) olin kyllin rohkea ilman muuta yhdistääkseni varsinkin itämurteissa tavattavat ominaisuuden-nimiin läheisesti kietoutuvat kollektiivisanat tyyppiä *rantuus* hämäläiseen tyyppiin *rantoo*. En olisi enää halukas samastamaan näitä, suhde on minulle hämärä. Virtaranta esittää samassa kappaleessa nimet *patue* ja *kaukue* sekä sanat *rantō* 'rantamaa' (Karkussa ollut myös tämänniminen neljännes, Sääksmäessä on edelleenkin useiden samalla vesistön sivustalla sijaitsevien kylien yhteisenä nimenä Rantoo — muita mainitsematta) ja naapuriston *alō* t. *allō* '(talon) alustalaiset', jota vastaa Hämeenkyrössä entisen neljänneksen nimi *Aloo*. S. 27 on kuitenkin Mouhijärveltä parti-tiivi *aluetta*, joka lienee tulkittava samaa merkitseväksi kuin Hämeen *alōta*. Mainittakoon, että Lempäälässä on talo *peuraus*: *peurauren*, ? kylä *halaus*, Akaassa talo *mustue*: *mustuen*, Sääksmäessä kylä *malku(j)e*: *mvl-ku(j)en*, 1500-luvun lähteissä myös kylät *Kurahus*: *Kurahuden* ja *Sampaus*: *Sampahuden*, Kalvolasta on merkitty niittyryhmä *tirus* (? : *tiruen*). Vokaaliston esityksessään tekijä saanee aiheen palata tämantapaisten suhteiden ongelmaan.

S. 181 alasatakuntalaisille *juā*, *sūā* (= juopi, syöpi) rekonstruoidut lähtöasut *jučō*, *süčō* ovat väärät, p.o. *jučā*, *süčā*.

S. 193 on rakennettu päätelmiä vanhoille kirjoitusasuille *Bredwijk*, *Breijdwijk* ym., aivan kuin ne kuvastaisivat tuon Porin maalaiskunnan kylännimen aikaisempaa suomalaista ääntämystä (nyk. *Preiviiki*), mikä ei ole oikein.

S. 195 Virtaranta asettaa kysymyksenalaiseksi, kuuluvatko satakuntalaiset *huljuttä* 'huuhtoa' ja *tuljuttä* 'keinuttaa' *tj*-tapauksiin, koska Savosakin tunnetaan verbi *huljuttaa* (*vettä*). Aiheeton epäily, vrt. Ahlaisten *hudjuttä*, *tudjuttä*, lounaism. *hudjutta*, *tudjutta*, *turjutta* ym. sekä itämurt. *tj*:lliset vastineet. Periaatteellisesti samanlainen sanapari kuin *hutjuttä* ja *huljuttä* — on esim. *kadikka* (josta hämäläism. *kalikka* ja *karikka*) ja *kalikka*, kumpikin erikseen mm. Jusleniuksen sanakirjassa, ks. Hämeen-maa I 51—57.

S. 197 tekijä osoittaa kunnioitettavaa varovaisuutta käsitellessään reliktinä pidettyä *Huida* (murt. *huira*) nimeä, jonka Ojansuu aikoinaan selitti metateettiseksi < *hudja. Samanlainen metateesitapaushan tunetaan Tornion murteistosta, missä *rudja > *ruida* ~ *ruida* ~ *ruira* ~ *ruija*. Jos Karkun—Mouhijärven—Lavian alueella olisi joskus suoritettu tämä

metateesi, olisi nykyisin vallitsevaa *lj*-kantaa (*viljat, käljüt, palija, rulija, huljuttä* jne.) pidettävä muista hämäläismurteista tulleen suhteellisen vanhana lainana. Tätä Virtaranta ei halua pitää todennäköisenä. Omasta puolestani en kumminkaan voi ummistaa silmiäni 1500-luvulta saakka periytyviltä kirjoitustavoilta *huida, huidha, Huidala* yms. »Heikko-asteisuus» avoimessa tavussa vaatii selitystä. Miksi juuri tässä nimessä olisi tapahtunut tämänsuuntainen yleistys sataprosenttisella säännöllisyydellä? Viittaus Satakunnasta Tornioon on pakko tehdä muulloinkin.

S. 205: Tottijärven pitäjän nimessä todetaan toisensuuntainen assimilaatio (*tk > tt*) kuin erinäisissä muissa *tk*-tapauksissa. Sitä ei olisi ollut pakko jättää vaille selitystä. Käsitäkseni mukaan *totkijärvi > totkjärvi > totjärvi* (siis *tkj > tj*), minkä jälkeen, ja koska sisäheiton ei ole tarvinnut olla yleinen, osassa murretta säilynyt *totkijärvi* ja *totjärvi* ovat kontaminoituneet: *tottijärvi*.

S. 206: Tarpeetonta puhua affrikaatasta suomen *ts*:n historiassa.

S. 236 tekijä punnitsee painottoman tavun jälkeisen vokaalienvälisen *h*:n kadon tapahtuma-aikaa vanhojen kirjoitustapojen toimiessa punnuksinä. Tässä hän ei mielestäni ole riittävästi kiinnittänyt huomiota siihen, että eräistä nimistä tavataan *h*:llisiä asuja myöhemmin kuin *h*:ttomia: *hutehenoa* 1500, mutta *vtenoya* 1488, *Melahannemj* 1524, mutta *melannemj* 1488. On nim. huomattava, että vanhimmassa ortografiassamme *h* on hyvin yleisesti jätetty merkitsemättä (ks. mm. OJANSUU Satakunta VI 54). Virtarannan omassa aineistossa on s. 251 tästä pari valaisevaa esimerkkiä: nimi *Orhanen*, jossa *h* on säilynyt tähän päivään saakka, on 1500-luvulta lähtien kirjoitettu *h*:tta, esim. *orainen* vv. 1557—1561, ja nimestä *Joukanen* esiintyy 1500-luvun lähteissä rinnan kirjoitustapoja *Joukahainen* yms. ja *Joukaainen, ioukaainen*, jotka kaikki on luettava samalla tavalla. Lounais-Hämeen tuomiokirjassa nimi *Ruuhijärvi* kirjoitetaan vv. 1509—1510 *ruüierffui, ruüierffuj* jne., harvan kerran myös *rvhiierffui* (HAUSEN Bidr. I 206—233). On huomattava, että tässä lähteessä ei pelkkää *j*:tä merkitä *ii*:llä. Mitä mielenkiintoisin on puheenalaisessa suhteessa tekijän ss. 375—376 Lempäälän *Vaihmalan* kylän nimestä esittämä aineisto. Usein toistuvat kirjoitustavat *Vaijamala, Vaiamala* yms. näyttävät panneen Virtarannan epäilemään, ettei nimeen kätkeytyisikään vanha *vajehmä* (vrt. Sippolan *vajehmä* ja Isonkyrön *vaismä*, kirj. 1650 *wajesmaa*, 1654 *waihessma* jne., toisaalta Kiikoisten *kuasma < < kuorsumä*, Virtaranta 287). *h*:n merkitsemättä jättämisen muistaen voimme katsoa *Vaijamala* kirjoitustavan nojautuvan samaan ääntämiseen kuin joskus käytetyn *Vaijhamala*, ja tämän taas, ottaen huomioon sen, mitä Penttilä on Vir. 1926 140 esittänyt vanhoista *tyhyme, tehenyt, vehemast* yms. kirjoitustavoista, lukea aivan yksinkertaisesti *vaihmala*. Että kysymyksessä on vanha *vajehmä*, sitä osoittavat myös sellaiset vanhat merkinnät kuin *Vaehemalan* 1553 (lue: *Vaehmalan*) t. *vaiiamalan* 1571 (luettavissa joko samoin t. *vajehmalan* t. *vaihamalan*). Kaiken kaikkiaan: vanhanlaiset *h*:n merkitsemättä jättämiset eivät sinänsä riitä todistamaan *h*:n kadon jo samanaikaisesti tapahtuneen.

S. 270 mainitaan Ojansuun Tyrväestä merkitsemät *laihakko, pitkäkkö* yms. ysat. murteissa oudoiksi. Ojansuun tiedot ovat silti varmaan pitäneet paikkansa. Varelius käyttää muotoa *vanhakko* Suomi 1854 103.

S. 287 olisi voinut *tuastai* ~ *tuastä* ja *kuasma* < *kuarsmä* tapausten lisäksi *rs* + konsonantti > *s* + konsonantti -muutoksesta mainita esimerkin *künäspä* ~ *künespä* < *künärspä* ~ *künerspä* (alk. *künärüspä* jne.), josta on näytteitä s. 314.

Ss. 310—317 kosketelluista geminoitumistapauksista *koirra*, *tuarre*, *huarra*, *vaimmo* jne. Virtaranta lausuu s. 317, että niiden selitys lienee löydettävissä kyseessä olevien yksityistapausten foneettisesta puolesta. Kettunen, kuten tunnettu, uumoilee niissä murresekaannuksille ominaista tendenssianalogian vaikutusta. Vaikutelma joka allekirjoittaneella on näistä muodoista (samoin tyypeistä *asujammia*, *morsiammen*, *irtaimmia*, ks. Virtaranta 306), tukee mieluummin Virtarannan kuin Kettusen käsitystä. Eiköpähän tämmöisissä ole kysymys määräehdoin esiin pyrkivästä (tai pyrkineestä) geminoitumisliikkeestä, jonka tavoitteena on ollut samantapainen tasapainotus kuin ns. yleisgeminaatiiossakin?

S. 322 on varmaan aiheettomasti palautettu sana *laji* j:ttömään lähtöasuun *slai. Ovathan ruots. murteista todetut vastineet yhä kaksitavuisia *släjä*, *släji* (VENDELL ja WESSMAN, vrt. *Folkmålsstudier* V 183). Vain kaksitavuisesta vartalosta selittyy satakuntalais-hämäläinen partitiivi *lajja* < < *lajida. Sivumennen: s. 345 Ikaalisista mainittu partitiivi *sauva* on edelliselle täysin analogisen kehityksen tuote, siis *savu*-vartalon *v* on kadonnut (vrt. *auttä*, *pauvarsia* ym. s. 341), *u-a*-väliin on kehittynyt siirtymä-*v* (vrt. *kauvan* yms. s. 73), lähin edeltänyt asu siis *savua* eikä *savvua*.

Ss. 326—333 esiteltyjen nimien epäjohdonmukainen esiintyminen milloin *türvä*-, milloin *türvjä*-tyyppisenä varsinkin vanhassa asiakirja-aineistossa olisi voitu selvemmin kytkeä painon vaihteluun paradigman eri muodoissa (s. 323 tosin huomautetaan *j:n* kadon aiheutuneen painotto-muudesta).

S. 365 todetaan nominatiivi *olu* hyvin harvinaiseksi muuten paitsi yhdyssanan osana. Huomauttamatta on jäänyt, että kaikki todetut yhdyssanat ovat nuoria yleiskielen lainoja. Huom. mm. *olummämälä*, jonka perusosa on 1890-luvun kirjallisuuden uudissepitelmiä. Kaikissakin tapauksissa murteen *olu* pro *olvi* lienee teollisuusoluen mukana levinnyt.

Ss. 391—392 esitetään adverbit *paljo*, *vähä* ja *aiva n*-loppuisiin palautuviksi, mikä ei ole välttämätöntä eikä aina todennäköistäkään: *paljo väkeä*, *vähä vettä* yhtä hyvin kuin *joukko väkeä*, *tilkka vettä*. Vanhassa kirjakielessä *aiva* 'pelkkä, paljas' on samanlainen taipumaton adjektiivi kuin *aika*, *kelpo*, *koko* yms. Huom. arkisen puhekielen adverbialit *eri hyvin*, *tosi kauniisti*.

Kirjallisten lähteiden käytössä Virtaranta on erittäin huolellinen. Lukuisista pistokokein suorittamistani tarkistuksista olen saanut aiheen vain seuraaviin huomautuksiin: s. 82 Vareliuksen esimerkki ei ole *ähvün* vaan *ähvyn*, Järvisen esimerkki ei ole *Ähvün* vaan *Ähvön*; s. 161 mainittu *täytyi kiellettä* on merkittävä: *täytyi* — — *kiellettä*; s. 149 allekirjoittaneen Tavastica-kokoelman tilille pantu *māntiä* Läng ei pidä paikkaansa; s. 266 allekirjoittaneelta saaduksi merkitty *noras*: *norhan* perustuu niinkään johonkin väärinkäsitykseen, sillä minulla on Kankaanpäästä vain *nora*, minkä muodon myös Sanakirjasäätiön kokoelmat tun-

tevat Ahlaisista (muuten *norha* sanan esittelyn paikka olisi ollut vasta s. 273, vrt. *närhi*); s. 83 on allekirjoittaneen mainitsemiin Ikalensiksen esimerkkeihin lisätty eräitä, jotka kuitenkin kaikki ovat esityksessäni (Koll. kiel. 34, 36).

Lähes 400-sivuisen kielitieteellisen teoksen painattaminen ei ole helppo asia. Jos sinne tänne on jäänyt joku *p a i n o v i r h e*, ei se ketään kumastuta. Oikaistakoon tässä seuraavat: s. 74 r. 5 ylh. on 00 pro 83—84; s. 110 tekstin viimeisellä rivillä on *l*:ää pro *r*:ää; s. 199 r. 6 ylh. on 15—16 pro 155—156; s. 220 r. 6 alh. on *kutsu* pro *hutsu*; s. 234 r. 22 ylh. on *mahiainen* pro *mähiainen*; s. 335 r. 1 ylh. on *pohjamma* pro *pohjämmä*; s. 342 r. 14 ylh. on läntisten pro itäisten; s. 376 r. 15 ylh. on 340 pro 380.

*

Satakunta on kasvattanut joukon etevä ja erittäin etevä kielimme tutkijoita: Avellan, Varelius, Hahnsson, Setälä, Mikkola, Ojansuu, Ikola; yläsatakuntalaisen Tyrvään pitäjän osalle tulee näistä kokonaista kolme. Karkkulainen Virtaranta on teoksellaan kunnioittanut maakuntansa traditioita tavalla, josta on oleva kunniaa sekä suorittajalle itselle että koko kielitieteellemme.

Martti Rapola.